

PENTRU CAUZA ADEVĂRULUI

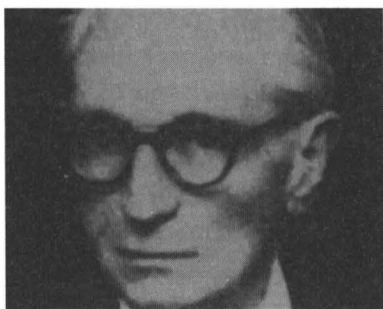
Considerații privitoare la un portret al lui Nicolae Titulescu
semnat de Ion Jalea (din patrimoniul M.M.B.)

dr. Liana Ivan-Ghilia

Motto: „*Riscul teribil al culturii europene
este de a confunda exactitatea cu adevărul.*”

Constantin Noica, *Jurnal de idei*
ed. Humanitas, București, 2007, p.130.

S-ar crede - conform unor teorii mult vehiculate până la disoluția convenției relative în pseudo-obiectivitatea opiniei unanim-încetățenite - că apanajul veracității artistice e *Realismul*, iar misiunea Artei ar fi, din unghiul „pozitivist” de vedere, copierea a ceea ce se vede = „redarea realității”. Sobru, serios, *Realismul* (confundat adesea cu figurativul și eșuat în idilism ideologic) a devenit într-atât jalonul artei socialist-comuniste, încât, de teama (sau de dragul) cenzurii, criticii români ai momentului (criticii... *de artă*, firește) tindeau să catalogheze tot ce era valoros, în patrimoniul local, din punct de vedere estetic, drept „realist”: în afara marjelor de

Ion Jalea

siguranță consolidate de Realism, Valoarea nu putea să existe - prin urmare, era negată. Astfel, reputatul Petru Comarnescu lărgea într-atât categoria sus-menționată, a „Realismului”, încât, ca într-o Arcă a disperării (construită febril, pentru salvarea din calea potopului doctrinar totalitarist a capodoperelor autohtone ale „vechiului regim”), aduna în ea, de-a valma, între alții, pe Valbudea și pe...Paciurea! Avocat al formelor nobile, Comarnescu pomenea, în 1962, despre „arta noastră realistă legată de viața poporului.”¹ Aici își vor fi avut sorgintea „Mihai

Nebunul”, al lui Valbudea, sau „Himerele” lui Paciurea...

„Realiste” erau și lucrările lui Ion Jalea - câteva titluri sunt edificatoare pentru preocupările și căutările sculptorului: „Hercule doborând centaurul”, „Centaureasa”, „Cain”, „Căderea îngerilor”, „Lucifer”... „Realismului” tematic i se adăuga, fără îndoială, expresivitatea stilistică viguroasă, pe care sculptorul

1. Petru Comarnescu, *Ion Jalea*, ed.Meridiane, București, 1962, p.9

și-a format-o în anii de studiu, pe lângă Rodin sau Bourdelle. „Realismul” - acest termen cu efect incantatoriu, ca de mantră împăciuitoare, admite multe caracteristici, în ocrotitoarea sa arie semantică, de pildă „romantismul viziunii”², sau „viziunea poetică - mai ales fantasticul”³, cu precizarea corectoare: fantasticul este *din folclor* (alt termen magic, apotropaic, căci „lumea satului” era primită în panteon, cu condiția „contemporanizării” ei). Dacă nu s-ar fi plasat dincolo de granițele artei noastre naționale ferm realiste, în zona liberă a spiritualității fără frontiere, la adăpostul autoritar al gândirii investigatoare ce a dat, timp de secole, curs liber creativității, originalității, problematizării, inovației, maeștrii Rodin și Bourdelle ar fi fost fie încartiruiți în „Realism”, fie interziși. De la ei, Ion Jalea ar fi deprins: autenticitate - căldură - vibrație („picturalul” Rodin), pe de o parte, abilitatea construcției („arhitecturalul” Bourdelle) pe de altă parte.⁴

„Chestiunea arhitectonică a sculpturii este o chestiune doar de sentiment. Artiștii moderni confundă cadrul geometric, care este un mijloc, cu un scop... Proporția nu este o construcție geometrică, ci e făcută de oameni pentru oameni... Proporția este o calitate personală a pictorului sau a sculptorului. Formulele geometrice sunt, așadar, explorări fără nici o importanță.” - afirma Ion Jalea, într-un interviu.⁵ „Caut monumentalul printr-o tehnică fermă, tare, esențială. Claritate indubitabilă, ieșită poate din suferință, căci suferința care nu omoară, întărește.”⁶ Monumentalitatea este, în „cazul” Jalea, o însușire *sufletească*, omenească, a sa, imprimată și personajelor sale, iar în acest sens, Jalea e mai „realist” decât spera P.Comarnescu să convingă, deoarece surprinde *vizual și ideal* îngemănate: în general, idealul dă forță, grandoare inului altfel slab și insignifiant.

Istoria atestă autenticitatea valorii individuale induse din înălțimea idealului. De pildă, monumentalitatea lui Nicolae Titulescu provine din idealismul său; el însuși se auto-situa în categoria „*idealiștilor înfăptuitori*” - un idealist care lua totul în serios.” Din păcate nu pot face lucrurile decât luându-le în serios” se confesa Titulescu, într-o scrisoare din mai 1920, către „mentorul” sau, Take Ionescu⁷ și declara: „Nu

2. *Idem*, p. 14.

3. *idem*, p. 16.

4. *idem*, p.19.

5. *Rampa*, 19 decembrie 1926, apud P.Comarnescu, *op.cit.*, p.37.

6. *idem*.

7. apud Ion M.Oprea, *Nicolae Titulescu*, ed. Științifică, București, 1966, p.10.

mi-a fost teamă niciodată de riscurile sincerității.”⁸ „Legea triumfului fiecărui ideal este legătura sa constantă cu timpul”, observa Nicolae Titulescu.⁹ „Dacă nu v-aș spune - mărturisesc marele diplomat - că adeseori am conștiința că sarcina pe care mi-am luat-o mă depășește, v-aș ascunde adevărul. Dar dacă n-aș adăuga imediat că în același timp simt în mine ca o poruncă supremă necesitatea de a face tot ce îmi stă în putință pentru a duce la bun sfârșit această sarcină, v-aș ascunde forța pe care mă bizui pentru a trece peste toate amărăciunile”.¹⁰

Căror idei li s-a consacrat diplomatul pe care regele Carol II îl numise, la un moment-dat, „iubitul meu colaborator, dl. Titulescu”¹¹, despre capacitățile căruia se minuna Edouard Herriot¹², zicând: „Acest ministru al unei țări mici face politică în stil mare. Ce om uimitor”¹³ și pe care contemporanul său, Nicolae Iorga îl caracteriza (la 21 iunie 1921) drept „un om adevărat, care nu se va rușina nici înaintea contemporaneității, nici înaintea istoriei”¹⁴. Unor idei care, după cum Titulescu însuși observa, „nu mor cu aceia care le întrupează (...) Aceia care mor pentru o idee sunt eroi al căror testament constă în singurul cuvânt: continuați.”¹⁵ Anume: „să vie

cât mai curând ziua în care românul va figura cu strălucire în concertul european intelectual; pentru aceasta nu trebuie nici războaie, nici multă dibăcie politică, ci numai muncă.”¹⁶; ideea că „destinele glorioase ale popoarelor nu depind nici de forța lor, nici de întinderea teritorială a țării lor, ci de chipul în care pricep și slujesc civilizația.”¹⁷ „Bunul cel mai de preț al unei țări este pacea prelungită, care singură

8. Dimineața, 20 martie 1936, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.498.

9. apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.16.

10. în Adevărul din 20 aprilie 1921, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.69.

11. Le Populaire, preluat de Lumea nouă, 23 februarie 1936, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.267.

12. de trei ori prim ministru al Franței.

13. apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.285.

14. apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.84.

15. apud. Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.297.

16. în Cronica din 27 februarie 1940, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.33.

17. Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.94, comentând discursul lui Titulescu din cadrul dezbaterilor Adunării Deputaților din 20 decembrie, 1913.

îngăduie unei națiuni să-și găsească drumul, care singură îngăduie să se aducă civilizației generale binefacerile creatoare ale geniului național.”¹⁸

Prins de Istorie între momentele dramatice ale celor două războaie mondiale ce au marcat, emblematic, veacul douăzeci al umanității, Titulescu a apărut dreptul divin și juridic la pace, civilizație, cultură, într-un context perfect național, racordat la concertul universal al națiunilor.¹⁹ „Când pacea este amenințată, nu se răspunde cu războiul, ci cu organizarea păcii.”²⁰ „Soarta omului este să trăiască și nu să moară. Ocupația lui trebuie să fie munca, și nu distrugerea prin provocarea războiului.”²¹ „Întrucât privește lupta însăși este exact că ea formează o lege naturală a vieții... Toată viața e o luptă. Dar lupta nu reclamă neapărat distrugerea fizică a oamenilor. Și ce armă de luptă mai bună se poate imagina ... decât o campanie împotriva tuturor prejudecăților, a tuturor superstițiilor, a tuturor ereziilor care tulbură sufletele noastre, pentru ca apoi, în imensul, nelimitatul domeniu al luptei pentru idei, să descoperim, după fiecare bătălie, nu moartea, ci noi cauze pentru a trăi.”²²

„Viitorul trebuie să fie opera noastră”.²³

*

„Omul modern se scutește de probleme. Că există și un sens metafizic al contradicției, ca în cartea I a Metafizicii lui Aristotel? Dar modernul nu vrea să-i vadă decât un sens logic. Că e o problemă a principiiului prim sau a divinului? Că sufletul e totuși o problemă? Pe modern nu-l interesează. El vorbește numai despre ce se poate vorbi (...) și tace despre rest. Dar restul e activ în el și în jurul lui. Atunci, cum să tacă de-a binelea? Despre ce nu putem vorbi, să tăcem. Dar lucrurile despre

Nicolae Titulescu

18. Dimineața, 11 mai 1935, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.100.

19. „Politică” prin noi înșine”, pe care mulți ar voi să o ridiculizeze, este după mine, singura poitică rodnică pentru țara noastră. Aceasta nu înseamnă un zid chinezesc, ci o reală stăpânire de către noi a destinelor românești”, în Viitorul, 16 iunie 1926, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.43. „Vrem să fim prietenii tuturor națiunilor, fără excepție, dar în treburile noastre nu primim ca stăpâni decât pe noi înșine”, Dimineața 11 mai 1933, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.90.

20. Adevărul, 18 martie 1933,, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.230.

21. Dimineața, 13 februarie 1934, apud Ion M. Oprea, *op.cit.*, p.100.

22. B. Brănișteanu, *Nicolae Titulescu. Amintiri, note, reflexii*, București, 1945, p.87.

23. *Idem*.

care nu putem vorbi sunt tocmai cele care vorbesc prin noi. Cum să nu le punem în joc, să nu vorbim măcar indicându-le?”²⁴ - întreba, retoric, Constantin Noica. Așa cum este el îndeobște înțeles, ca mod de a reda fenomenele, „împarantezând” Metafizicul și cultivând cu obstinație teritoriul Aparentului, al celor ce „se văd”, „realismul” eludează tocmai sâmburele ce dă deplinătate și complexitate Realității autentice; arta, în schimb, este chemată dimpotrivă, să **indice**, prin Metaforă, cele nespuse. Constantin Brâncuși n-ar fi ajuns catalogat drept „realist”, decât printr-o temeinic susținută teorie a Spiritualității ca esență a Realității. Conform lui Constantin Brâncuși, „Ca să dai senzația realității, măcar atât cât natura ne-o dă nouă, fără a reproduce sau imita, este astăzi problema cea mai importantă în artă. Să crezi un

Constantin Brâncuși

obiect care să dea, prin propriul organism, ceea ce natura a dat în organizarea ei eternă, este obiectivul pe care arta își propune să-l realizeze și ca să faci asta, trebuie să intri în spiritul universal al lucrurilor, și nu să te limitezi la imitarea unor imagini.”²⁵

Vintilă Russu Șirianu nota un dialog extrem de interesant, derulat într-un restaurant parizian, între Brâncuși și Titulescu,²⁶ dialog ce s-ar fi putut desfășura foarte bine între Jalea și Titulescu (între sculptor și modelul său) - și chiar pare că se exprimă sub ochii orivitorului, prin și întru portretul din bronz (rezolvat în manieră modernă, inteligent esențializat cu aluzie la un neo-clasicism post-rodinian care să omagieze pe Cezarul diplomației românești interbelice, al cărui chip interesant, expresiv se preta perfect portretizării). „Eu nu concep - ar fi spus Titulescu - că poate exista un adevăr autentic, care să nu poată fi expus clar și înțeles limpede de orice minte normală.” Planul creației artistice - teritoriul lui Brâncuși - diferă sensibil față de cel al diplomatului Titulescu. Adevărul juridic se cere construit, cel brâncușian - doar... descoperit. Complementaritatea celor două variante ale adevărului nu e conflictuală, cum s-ar crede, atâta timp cât există străduința aducerii în sfera Artificialității - singura care permite supraviețuirea umană - a unor procente bine echilibrate de Idealitate, Rațiune și Natură. „...sufletul va fi mereu viu... - explica Brâncuși lui Titulescu, ori, poate, Posterității - sau dacă vrei, **ideea** subiectului.. De la gândul acela ajungi în

24. Constantin Noica, *Jurnal de idei*, ed. Humanitas, București, 2007, p.129.

25. Brâncuși, „criticului Watson Forbes, editor al revistei „The Arts”, apud Alexandru Buican, *Brâncuși, o biografie*, ed.Artemis, București, 2007, p.326.

26. Vintilă Russu Șirianu, *Vinurile lor...*, Ed. pentru Literatură, București, 1969, apud Al.Buican, *op.cit.*, p.378.

chip firesc la concluzia că nu amănuntul creează opera, ci ceea ce este esențial. Am lucrat mult (...) ca să aflu, pentru fiecare subiect, forma-cheie, care să rezume cu putere ideea celui subiect. „Dacă am putut smulge materiei adevărul ei, spiritul, și să-l cuprind în acea idee-cheie exprimată în lemn, în marmură ori în bronz, am aflat și calea spre cugetul și sensibilitatea aceluia care contemplă sculpturile mele.”²⁷

Prin capodopera realizată – portretul lui Nicolae Titulescu, - Ion Jalea dă o lecție de exactitate complexă (înglobând, depășind „realismul” simplist) și de... patriotism, găsim expresie adecvată adevărului unei personalități transpuse în bronz; Titulescu, modelul, prin prezența sa aparține în istorie, a dat o sublimă lecție de patriotism din cea mai nobilă speță – izvorât din adevăr. Patriotismul are multe fațete. Patriot este Comarnescu, în strădania de a găsi justificări salvatoare pentru recuperarea valorilor artei mai greu de înțeles; patriot este Jalea, învățând de la Rodin și Bourdelle cum să se ridice înspre propria identitate creatoare; patriot este Titulescu, luptând cu arma păcii, a erudiției, a elocinței și „charisimei” pentru salvarea integrității teritoriale și a independenței naționale a României amenințate cu neantul războiului și pledând pentru civilizație, pentru cultură, în pragul climax-ului de barbarie ce avea să fie al doilea război mondial; patriot este Brâncuși, rămas țăran român la Paris, căutând să înțeleagă cheia Creativității divine, apărând menirea Artei de pragmatismul realist, cu ocazia celui faimos proces „Brâncuși contra Statelor Unite”, pe care l-a câștigat, precum bine se știe, în folosul Artei Moderne. Toți sunt patrioți prin Idealism și, prin același Idealism - luptători de elită pentru cauza Adevărului.

Ce rămâne prin eludarea Adevărului? Absurdul. Ce rămâne după extirparea Idealului?... „**Tragicul lipsei de tragic: nimic deasupra noastră.**”²⁸

Ilustrații: Ion Jalea - bustul lui Nicolae Titulescu, bronz, patrimoniu MMB. Foto: Ștefan Csampai. Semnătură „Ion Jalea”, pe bustul din bronz al lui Nicolae Titulescu. Foto: Ștefan Csampai. Constantin Brâncuși. Fotografie realizată în 1922, de Edward Steichen.

SUMMARY

Starting from a portrait (bronze bust) of the noted Romanian diplomat Nicolae Titulescu, carved by sculptor Ion Jalea, the notion of Realism in art is being reviewed, in connection with Truth and with the Ideal, comparing the positivist concept of Reality (which tends to elude all metaphysical compound) as opposed to the „mission” of Art (that is, to express Ideas), as formulated by the sculptor Constantin Brâncuși, in a memorable dialogue with Ion Jalea’s very model, Nicolae Titulescu.

27. apud Al.Buican, *op.cit.*, p.378.

28. C. Noica, *op.cit.*, p.131.